

BENCÉDY JÓZSEF

A Kazinczy-versenyek

Nem ismerek még egy társadalmi szerveződést, amely oly széles körben, annyi éven át éltet és képvisel egy magasztos ügyet, mint a Kazinczyról elnevezett kiejtési versenyek. Negyvennégy éve folynak, és hosszú volna felsorolni a különféle formájukat, a nyelvhasználati (vagy szónoki) vetélkedőket, a *Beszélni nehéz!* köröket, hogy itt, a bevezetőben csak néhányat említsek. Nem is mondom, hogy a legfontosabbakat, mert mind-mind fontosak, mind tömegeket mozgatnak meg – évtizedek óta. Mi kellett ehhez a nem mindennapi eredményhez? Kellett egy, de inkább néhány iskola, alsó és középfokon, kellettek önfeláldozó tanárok, kellettek támogató városi és megyei önkormányzatok. Ide kíváncozna sok-sok személy neve, de álljon itt csupán egyé, akit a mozgalom minden szereplője ismer, **Péczy Blankáé**.

A versenyek előzményei messzire nyúlnak vissza. **Kodály Zoltán** 1937-ben, ill. '38-ban az Eötvös Kollégium közgyűlésén, illetve a Magyar Rádióban elhangzott Riadóját a témával foglalkozók mind emlegetik (*Vessünk gátat kiejtésünk romlásának*). Hatására a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán három évben szerveztek kiejtési versenyt; az első nyertesek közt olvashatjuk Lőrincze Lajos nevét.

Az **1959-ben Pécsen rendezett nyelvművelő konferenciáról** kevesen szólnak. Határozatai közt szerepelt rendszeres iskolai kiejtési és szavalóversenyek szervezése. A felhívás hatástalan maradt.

A harmadik és legmesszebb ható kiáltás 1965-ben hangzott el, az egri kiejtési konferencián. Határozatai közt itt is szerepelt iskolai kiejtési versenyek szervezése és minél több iskolára való kiterjesztése.

Az egri konferencia határozatának eredményességét nagymértékben segítette és meghatározta, hogy **1966-ban megszervezték a szép magyar beszéd** első országos versenyét az ország középiskolai tanulói körében. Ez volt a Kazinczy-versenyek indulása, a 2009 tavaszáig elért 44 országos döntőig eljutott verseny kezdete. A legszűkebben beszélők kezdetben Borsos Miklós Kazinczy-érmét kapták, a közbeeső két-két évben Renner Kálmán Kazinczyemlékérmét. A két érem létének magyarázata egyszerű: az alapítvány kezdetben háromévenkénti versenyeket határozott meg a tanulók részére (közben egy-egy színész, ill. rádióbemondó kaphatta meg a díjat), s a Művelődésügyi Minisztérium 1967-től engedélyezte a közbeeső két-két évben a verseny megtartását, mégpedig a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola szervezésében és rendezésében.

A versenyek kiírását és megrendezését Péchy Blanka 1960. évi Kazinczy-alapítványára tette lehetővé. A művésznő *Beszélni nehéz* c. könyvében (Magvető, 1963.) leírja,

hogyan érlelődött meg benne 1958-tól az alapítvány létesítésének gondolata. Először a Magyar Tudományos Akadémiára gondolt, mint az alapítvány kezelőjére, s mikor nem vállalta, a Művelődésügyi Minisztériumot kérte föl gondozónak; így született meg 1960-ban a Kazinczy-díj alapítvány. Péchy Blanka akkor törzsvagyonként százezer forintot ajánlott föl, de az alapítvány levelében rögzítette, hogy végrendeletében is az alapítványt teszi meg általános örökösévé. Az említett két-két évben a versenyek megrendezését a Művelődésügyi Minisztériumnak, Győr városának és Győr-Sopron megyének az adománya tette lehetővé.

A kiejtési verseny döntőjén a tanulóknak két feladatot kell megoldaniuk: az első napon egy három perces szabadon választott szöveget, majd a második napon egy ugyancsak három perces kötelező szöveget kell (húsz perces felkészülés után) előadniuk. A szabadon választott szövegek széles szerzői körből kerültek ki az elmúlt évek folyamán (Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula, Bárczi Géza, Lőrincze Lajos egy-egy írása szerepelt leggyakrabban). Az is kikötésként szerepelt, hogy a szövegek nem lehetnek szépirodalmiak; 19. vagy 20. századiak legyenek, s csak nagyon kivételes esetben régebbiek.

A húsz (később harminc) Kazinczy-éremmel kitüntetett tanuló nem a szokásos első, második, harmadik stb. helyezéssel vette át az elismerést, hanem az összes díjazott diákot ábécé sorrendben hirdették ki, mint akik példamutatóan oldották meg feladatukat.

Az 1976-ig számított első szakasz sok mindenben gazdagította a versenyt. A verseny három szakaszával (iskolai, megyei, országos döntőkkel) évenként mintegy tízezer tanulót mozgatott meg. A diákok felkészítését magyar szakos tanárok segítették, az ő munkájukat pedig szakmai, tudományos cikkek, írások támogatták. E munka alapozását Deme László tanulmánya végezte el. */A Kazinczy-érmék és a helyes magyar kiejtés kérdései; Magyar Nyelv, 1965.2.sz./* Deme tanulmánya leszögezte: „A Kazinczy-díj és a vele összefüggő Kazinczy-érem a helyes magyar kiejtés díja, a szép magyar beszéd kitüntető jutalma. Alapítója azoknak szánta, akik hangképzés, hangsúlyozás és hanglejtés tekintetében példamutatóan beszélnek nyelvünket...” Ugyanakkor figyelmeztetett is mindenkit, amikor a verseny lényegi eltéréseit elkülönítette az akkor nagyon is divatos egyéb amatőrmozgalmi formáktól: „---a Kazinczy-érmékért folyó vetélkedés nem szavaló, hanem kiejtési verseny. Az előadói vagy éppen színészi adottság természetesen nem hátrány, de a művészi szempontok a végső elbíráláskor mindenképpen másodlagosak a kiejtésiék mögött.”

De ezután is, az idézett állásfoglalások után is igen sok elvi, elméleti és gyakorlati részletet kellett tisztázni, s ez évekig tartó folyamatot jelentett. A nyelvtudomány képviselői (köztük számosan egyúttal a bírálóbizottságok tagjai) nagy felelősséggel és örömmel fogtak hozzá a sűrűn adódó szakmai részletek elemzéséhez. Őszintén meg kell mondani, hogy a bizottságok tagjai (néhány kivételtől eltekintve) szinte hályogkóvácsként vágta neki a munkának. Ismertették a szakmai alapokat, a lényeges kiejtési szabályokat, de aztán lépésről lépésre, évről évre a versenyekkel haladva, az elért szinteken továbblépve fejtették fel a szövegmondás összetevőit, s adták tovább a kísérő tanároknak.

Tisztázni kellett, hogy a kötelező és a választott szövegek elsősorban a 19.-20. századi szakmai, tudományos értekező művek, esszék részletei legyenek, s nem lehetnek

szépirodalmi művekből valók. (Ezeket a szempontokat –más összefüggésben- már említettem.) A szövegválasztással kapcsolatban többször szóvá kell tenni, hogy hiányzott az összhang a szöveg és a versenyző tanuló alkata között.

Voltak a szövegmondással kapcsolatosan babonák, nem is kis számban, de ezekről a továbbiakban fogok szólni.

A versenyek első éveiben sok gond adódott a **hangképzés** területén. Az artikulációnak szinte minden mozzanata szerepelt kifogásokban. A hosszúság, rövideg eltéréseit (az **i, u, ü** meg egyéb magán- és mássalhangzók képzésében), a hangok pattogó, túlartikulált képzését, az **l** jésítését, a mormolt beszédet, egy-egy szótag elharapását, elsősorban az utolsó szótag elkapását, elmaradását, a **t kakuminális képzését**, meglehetősen gyakran a pöszeséget, az **egy, egyetlen** rövid kiejtését, a hosszú, ill. rövid **i, ö, ü** megkülönböztetését ill. elmaradását mindig szóvá tettük, de nem számítottuk kifejezett hibának. Sok gondjuk volt (és maradt) a versenyzőknek a szövegmondás hangerejének megtalálásával, a verseny színhelye ugyanis mindig nagyobb, mint a gyakorlásul szolgáló tanterem.

Az artikuláció főbb hibái, kifogásolható jelenségei a verseny első évtizedének vége felé észrevehetően csökkentek, s máig –ha nem is teljesen, de észrevehetően –visszaszorultak. Feltehetjük a kérdést, hogyan lehetséges ez, hiszen a versenyzők mindig újak. Igaz; de a felkészítő tanárok –minthogy körükben kialakult egy szilárd mag – képviselik az állandóságot, a folyamatosságot. A versenyző tanulók körében azt tartottuk az egyik kiemelkedő eredménynek, hogy a kötelező szövegek tolmácsolása általában nem maradt el a szabadon választott szövegektől.

Később fokozatosan figyelni kezdtük a **regionális kiejtési sajátosságok** megjelenését. Az **i, u, ü** időtartamának megkülönböztetése mellett elsősorban az **e** hangnak lett volna esélye, köztük is a zárté.-nek. Sajnos hiába váraoztunk. A határainkon túlról érkező diákok beszéde jelentett némi kárpótlást. A regionális kiejtési sajátosságok elmaradása természetesen nem jelentett hátrányt az elbírálásban.

Egy fájdalma volt rendezőknek, bírálóbizottságoknak: hogy a szakmunkásképző intézetek tanulói –sajátos tantervi helyzetükből következően- alig jutottak el az országos döntőbe, s csak nagyon kevesen nyertek érmet. Ezért Péchy Blanka 1976-ban úgy módosította az alapítványt, hogy a továbbiakban is két csoportban folyjon a verseny, de az egyik legyen a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulóké, a másik a szakmunkás diákoké.

A **második szakasz** (ezt 1977-től 1990-ig szoktuk számítani) a mozgalom megerősödésének és kiszélesedésének időszaka. (Az évszámok megjelölése természetesen nem jelent betonba öntött kapukat.)

1976-ban indultak –Péchy Blanka és Deme László kezdeményezésére- a **Beszélni nehéz! adások a Magyar Rádióban**. Ezek a rádióműsorokban elhangzott, a kiejtés tekintetében ügyetlen mondatokat elemeznek, valamint ugyanilyen feladatokat adnak a hallgatónak. A műsor nyomán az iskolákban sorra alakultak *Beszélni nehéz!* -körök, s találkozóikkal, táborozásaikkal valóságos családot alakítottak, alakítanak ma is. A műsort a Magyar Rádió 2007-ben megszüntette, s szerkesztőinek kérésére a Katolikus Rádió adott lehetőséget a folytatására. E műsorok hatására az országos döntők egy harmadik feladattal bővültek: a versenyzőknek egy két vagy három mondatból álló szövegben jelölniük kell –a már korábban kialakult egységes jelekkel- a hangsúly-, hanglejtés –viszonyokat, a szüneteket és a főbb szerkezeti kapcsolódásokat.

1977-78-től fokozatosan országos versennyé szélesedett **az általános iskolákban folyó kiejtési vetélkedés**, mégpedig két csoportban. A verseny felépítése ugyanúgy alakult, mint a középiskolában. A dunántúli régió döntőinek szervezését a balatonboglári önkormányzat, valamint általános és zeneiskola vállalta, a Dunától keletre eső rész döntőjét a kisújszállási önkormányzat, valamint a Móricz Zsigmond Gimnázium. A versenyzők feladata kettős: egy szabadon választott és egy kötelező szöveg tolmácsolása.

Valamivel korábban, 1973-ban bekapcsolódtak a mozgalomba a **pedagógusképző intézmények**, s lépésről lépésre szélesedett a résztvevő felsőfokú intézmények köre. A döntő szervezését évi váltakozással mindig más intézmény vállalta.

1987-től a versenyzők köre kibővült a határainkon kívül tanuló, onnan érkező diákokkal. Egymás után sikerült bevonni (hazai miniszteri engedéllyel hivatalosan is) a Felvidék, Kárpátalja, Erdély, a Vajdaság középiskolásait a győri, a sátoraljaújhelyi vetélkedőkbe, s részükre díjakat is adni.

Közben egymás után szerveződtek **nyári táborok** (Győrben, Balatonbogláron, Csongrádon stb.), melyek felkészítést nyújtanak tanároknak, tanulóknak a versenyekre, a *Beszélni nehéz!* – körökben folyó munkára. E táborok szervezéséhez, munkájához segítséget nyújt az 1989-ben megalakult Anyanyelvápolók Szövetsége.

Nagy örömmel és segítőkészséggel fogadta mindenki Sátoraljaújhely jelentkezését, hogy ott is terveznek valami hasonlót a Győrben folyó döntőkhöz. Kölcsönös konzultációk, egyeztetések után kialakult Az *Édes anyanyelvünk* nyelvhasználati verseny terve, a Kazinczy-kiejtési verseny testvére és kiegészítője. Az 1973-ban meghirdetett verseny támogatását a Művelődésügyi Minisztérium, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Sátoraljaújhely város vállalta, a szervezés és rendezés gondjait a Kossuth Lajos Gimnázium és Kollégium. Győr és Sátoraljaújhely kapcsolata az évek folyamán mintaszerű együttműködéssé fejlődött.

Kazinczy Ferenc és Kossuth Lajos hosszú éveken át tevékenykedtek Sátoraljaújhelyen, akkor még Zemplén megye székhelyén. Szellemiségük játékonan hatott a versenyben közreműködőkre, így Az *Édes anyanyelvünk* nyelvhasználati verseny gyorsan fejlődött. Ugyanúgy, mint Győrben, két csoportban folynak a versenyek, s csakhamar csatlakoztak a határainkon túlról érkező tanárok és diákjaik. Ez az új versenyforma több tényezőben is sokat hozott. A diákoknak az első napon egy helyesírási, nyelvtani, stilisztikai, szerkesztési témákat tartalmazó feladatsort kell megoldaniuk. A második napon – s ez az igazán új – a versenybizottságok által kijelölt három, ill. újabban négy területből választott három perces beszédet kell elmondaniuk. A bizottságok meghatározzák a beszéd műfaját (vitaindító, beszámoló, emlékezés, elmélkedés stb./), valamint a beszéd elmondásának helyszínét (iskolai osztály, diákkör, a verseny közönsége stb.) Csak egyetlen példa: Milyen értékek teszik, tehetik szebbé világomat? Műfaja: elmélkedés. Hallgatóság: a teremben ülők. A kiemelkedően szereplők (összesen huszonötön) helyezési sorrend megállapítása nélkül jutalomban részesülnek: megkapják Sátoraljaújhely plakettjét, továbbá pénzjutalmat kapnak.

Ennyi, szerteágazó versenyt bemutatni ilyen rövid beszámoló keretében, szinte lehetetlen. Ezért a legrégebbi, legkidolgozottabb formának, Győr munkájának bemutatásával folytatom, és – szükség szerint – kitérek a nyelvhasználati versenyre.

A verseny második szakaszában előtérbe kerültek a hangsúly, hanglejtés, szünet (tartás) gondjai. (Természetesen sok szó esett ezekről már az első szakaszban is, és figyeltük a hangképzésre stb. ebben a második szakaszban is.) A versenyzők „szépen, hatásosan” akarnak beszélni, bemutatni azt a törekvésüket, hogy a szavakat tisztán, jól artikuláltnak, jól érthetően adják elő. Ebből következett a szavak (mondatrészek) agyonhangsúlyozása, rengeteg felesleges szünet, a szöveg, a mondanivaló széttörése. „A szövegmondást leginkább az jellemezte, hogy a beszélők többségükben nem összefüggő gondolatokat mondtak el, hanem szavakat, szó szerkezeteket olvastak fel, vagy raktak egymás után. Nem a mondategész, a szövegegész gondolati tartalmának, hanem az ezen belüli kisebb egységeknek, a fontosabb vagy annak tartott részeknek a kiemelésére törekedtek. GYAKRAN MÉG A MONDATOT SE TUDTÁK ÁTFOGNI, olykor ésszel, de még gyakrabban hanggal, nemhogy a szövegegészt” (Wacha Imre: A Kazinczy-versenyek 25 éve, 79-80.o., Győr, 1991.)

A felesleges és hibás hangsúlyozásnak ellenszere a szöveg megértése, a szöveg mondanivalójának kiemelése és tolmácsolása. Ezt a szempontot sokan és sokszor elmondták, de talán legtalálóbban és legszebben Lőrincze Lajos fogalmazta meg az egyik verseny összegezésében. „A beszédnek, a beszéd elmondásának a fő célja a benne lévő gondolatok tolmácsolása embertől emberig, lélektől lélekig, szívtől szívig. Ennek a célnak az érdekében... fel kell használni minden lehetőséget, ami a gondolatok átadását segíti. Érteni kell, amit el akarunk mondani.” (A Kazinczy-versenyek 25 éve, 67- 68.o.)

Sokat kínlódtak – versenyzők és bizottságok – a szünetekkel... A sok felesleges hangsúly magával hozta a felesleges szüneteket, de zavart okozhatott az összetartozó részek széttagolása is. A szünettartás zavarait előidézhette a rossz légzéstechnika (ha elfogyott a levegő) az izgalom, a szöveg megértésének a hiánya is.

A szupraszegmentális eszközökkel kapcsolatban oldani kellett **babonákat**. Ilyeneket: „Vesszőnél megállunk, és fölviesszük a hangot. –A pontnál megállunk, és leeresztjük a hangot. – A magyarban a mondat dallama egyöntetűen leereszkedő. – A szónak mindig az első szótagja hangsúlyos. –A jelző mindig hangsúlyos.

A mondanivaló és a szerkezet előtérbe állításának követelményével már a **versenyek harmadik fázisánál** tartunk. Ennek lényege: a **szövegegész**. Viszonylag korán, már a hetvenes években utaltunk rá, hogy nem elég a mondat belső viszonyaira ügyelnünk, azt kell a versenyzőknek elemzéssel megkeresniük, és aztán kifejezniük, mi a szöveg mondanivalója, és adott esetben ez a mondanivaló hol, hogyan jelenik meg a tételmondatokban (a szerkezetben) – hangzott a tanács a versenyzőknek a bizottságok részéről –, mintha itt és most születne a szöveg. Ehhez túl kell lépni a mondaton; elemzéssel meg kell állapítani a szöveg szerkezetét, tételmondatait, alaphangját, s ezeket kell kifejezni a hangosítás különféle eszközeivel. Itt nagy szükség volt Deme László tanulmányaira, tanácsaira, arra az alapvető megállapítására, hogy a mondat nemcsak megszerkesztett nyelvi egység, hanem beszerkesztett is, hogy a mondat a szöveg láncszemnyi egysége, mely indul valahonnan, vezet, mutat valahová. Felhívta arra is a figyelmet, hogy a kommunikációs alapgörbe a szöveg minden egységénél megfigyelhető és megjelöltendő a maga bevezető – kifejtő – levezető részével.

A nyelvtudomány kutatói, a versenyek szakemberei tehát – mint csak röviden utaltam rá – sok mindent tisztáztak a vázolt területeken. Számos összegzés, tanulmány és

könyv született ezekből az elemzésekből, s előbbre vitték a nyelvtudományt a beszélt nyelv vizsgálatában.

Külön kell szólnom a sátoraljaújhelyi verseny tapasztalatairól. A szóbeli rész kezdetekor a tanulókkal ismertetik (az elbírálható témákat) az elbírálás szempontjait (maradjon a témánál, ügyeljen a tagolásra, a megadott műfajra, a nyelvi megformálásra, előadásában a mondat- és szövegfonetikai szempontokra); figyelmeztetik, hogy a felkészülés 15-20 percét vázlatkészítésre használja, ne fogalmazza meg a beszédét, és ne tartson felolvasást.

A kivitelezés színvonala évről évre javul, minden tekintetben. Kezdetben a szakképző iskolák tanulói elmaradtak a gimnazistáktól, az évek folyamán ez a különbség fokozatosan csökkent. Kezdetben megfigyelhető volt, hogy az adott három percet a szakiskolák tanulóinak egy része nem vagy alig használta fel, a gimnazisták egy részét pedig figyelmeztetni kellett az idő elteltére. Sokat javult a helyzet abban is, hogy a megszólalóknak egyre több lett a tartalmas mondanivalója, és kevésbé tértek el a tárgytól.

Beszédek szerkezete, felépítése az a pont, ahol még sok a javítanivaló, hogy érezhető legyen a beszéd (a szöveg) három fő egysége, a bevezetés, tárgyalás, befejezés, a tárgyalásban pedig az érvelés. A nyelvi megformálásban egyfelől kevés az egyéni szín, másfelől érték, hogy a tanulók kerülik a sablonokat, közhelyeket, zsargon elemeket és az idegen szavakat. A kiállítás, megjelenés megnyugtató, sőt érzékeltetni lehet, hogy a beszéd a tanulók számára ünnepi alkalom, ez nyilvánul fellépésükben, komolyságukban, öltözetükben.

A versenyek tapasztalatait rendszeresen megbeszéljük Győrben is, Újhelyen is, mind a tanárokkal, mind a versenyzőkkel. Ismertetjük az írásbeli feladatok megoldását, majd a bírálóbizottságok tagjai részletesen elemzik a szóbelik tapasztalatait.

A kezdetektől örömteli tapasztalatunk volt, hogy a verseny a diákok számára sokkal több egyszeri fellépésnél. Árad belőlük az anyanyelv szeretete, féltése; rádöbbennek a nyelv értékeire, szépségeire, egyáltalán: értékeire, ami a mai világban a leghatalmasabb erő a rengeteg silányság, talmi csillogás, durvaság közepette. Rádöbbennek, hogy a nyelv élete, hordozója saját maguk, hogy a nyelv nemcsak a kommunikáció eszköze, hanem eszköze gondolkodásunknak, hogy a nyelv szeretete, védelme egyben a haza szeretete és védelme.

Ebben a hatásban nagy szerepe van a szervezők szorgoskodása révén megvalósuló sok-sok kulturális élménynek. Életre kel Pannonhalma, Széphalom; Győr és Sátoraljaújhely, Sárospatak múltja, jelen élete; szerepe van a színházi előadásoknak, hangversenyeknek, ajándék könyveknek, albumoknak; szerepe van – s ez mindnyájunk megrázó élménye- a határon túli diákok műsorának, melyben előben megjelenik a nyelv, a múlt, a hagyomány, a szeresd, őrizd, védj gondolata.

Nagyra nőtt és színessé vált mindnyájunk számára **Kazinczy Ferenc** alakja. Előadások, látogatások révén rádöbrentünk, hogy Kazinczy milyen széles látókörű és tudású ember volt. Tudott németül, franciául, latinul, idézte írók, költők, filozófusok műveit; maga nemcsak a nyelvújítás mozgatója, szervezője, képviselője volt, hanem íróként, költőként, fordítóként is sok művet alkotott; rajzolt és festetett, nevelte gyermekeit, őszinte tisztelettel, rajongással vette körül szeretett Szofiáját.

Értjük talán, mit jelent ez a sokféle verseny, mi élteti csaknem egy fél évszázada, és –remélem- még sok-sok éven át.